

Preiskovanje in logično mišljenje

Darko Maver*

Nobenega dvoma ni, da ima mišljenje — bodisi diskurzivno, logično, bodisi intuitivno, lateralno, ustvarjalno — skupaj z zaznavanjem, apercipijo in nekaterimi drugimi psihičnimi procesi pomembno vlogo pri reševanju kriminalistične naloge v celoti in pri obravnavanju posameznih preiskovalnih in operativnih vprašanj. Pravzaprav si ni mogoče zamisliti kriminalističnega opravila, pri katerem preiskovalcem ne bi bilo treba misliti. Kljub temu pa tudi za kriminalistično prakso velja spoznanje, da človek dostikrat »manj misli, kot si misli«,¹ hkrati ko prihaja do napak v spoznavnem procesu tudi zaradi drugih pomanjkljivosti v mišljenju in sklepanju: nezadostnega znanja, pomanjkanja domisljic in hipotez, uporabe nepravilnih argumentov, napačnega ocenjevanja dejstev in dokazov, nedoslednosti pri sklepanju ali napak pri uporabi formalnih pravil logike. Tako gotovo niso odveč prizadevanja po temeljitejšem poznavanju značilnosti in zakonitosti kriminalističnega mišljenja in po izboljšanju praktičnega mišljenja preiskovalcev.

Mišljenje se pojavlja kot predmet preučevanja več disciplin, med njimi zlasti psihologije mišljenja in logike.² Medtem ko psihologija preučuje človekovo stvarno mišljenje, obravnava logika predvsem formalne oblike pravičnega mišljenja in metode spoznavanja. Obe sta pomembni za razumevanje gnoseloškega procesa in sta medseboj tesno povezani, zlasti še pri uporabi logičnih pravil v praksi in pri nastajanju logičnih napak. Sama logika še ne zagotavlja resničnih sklepov, je pa nujni pogoj za izvajanje pravičnih sklepov in sodb. Gre torej za enotnost logične in psihološke strukture mišljenja, ki pa ne pomeni tudi njune istovetnosti, temveč samo nedeljivost, zato ne izključuje možnosti obstoja psiholoških značilnosti miselne dejavnosti raznih poklicev.

Za mišljenje preiskovalcev ne veljajo neka posebna pravila logike, ki jih v vsakdanjem življenju ne bi bilo. Analiza in sinteza, indukcija in dedukcija, analogija in druge oblike logičnega mišljenja so po svoji strukturi enake ne glede na to, kakšen je predmet mišljenja in

sklepanja, čeprav je njihova praktična uporaba zaradi posebnosti preiskovalnega dela vendarle specifična in tudi iz tega razloga lahko govorimo o posebnem »kriminalističnem« mišljenju.

V tem sestavku želimo prikazati nekatere splošne značilnosti in zakonitosti logičnega mišljenja in njihovo uporabo v kriminalistični praksi, hkrati pa tudi opozoriti na tiste psihološke dejavnike, ki ovirajo pravilno mišljenje in povzročajo napačno sklepanje kriminalistov pri spoznavanju resnice v predhodnem in kazenskem postopku. Problematike mišljenja se bomo torej lotili predvsem z zornega kota logike in logičnega mišljenja, toda s tem ne zanikamo pomena drugih struktur mišljenja (ustvarjalnosti, intuicije ipd.).³

1. Splošno o pomenu logike pri preiskovanju

Logično mišljenje je torej pomemben del kriminalističnega mišljenja. Kriminalisti uporabljajo zakonitosti logičnega mišljenja zavestno ali podzavestno, kajti izkušnje kažejo, da večina vsakdanjega mišljenja poteka po zakonih logike, ne da bi se tega sploh zavedali. Še več, podobno kot otrok govori jezik, še predno se je naučil slovnice, lahko tudi odrasli razmišljajo logično, ne da bi posebej proučevali in poznali zakone logike. Preiskovalec lahko brez poznavanja logičnih pravil prav tako reši nek primer kot nekdo drug, ki ta pravila pozna, ker pri tem uporablja svoje izkušnje, torej empirično pozna elemente logike.⁴ Pomen logike se navadno pokaže šele tedaj, ko človek spozna, da s sklepanjem nekaj ni v redu, zlasti še v zvezi z dokazovanjem in argumentiranjem posameznih trditev. Tedaj skuša z logiko dokazati pravilnost svojih sklepov.

Preiskovalec je nedvomno dolžan vaditi sposobnost operiranja z logičnimi pravili, kajti sistematično proučevanje logike daje mišljenju večjo pravilnost in doslednost, vnaša »jasnost in opredeljenost v mišljenjsko dejavnost pri zbiranju, proučevanju in ocenjevanju dokazov, ter odpravlja protislovja in nedoslednost v tem procesu«. ⁵ Poznavanje logičnih pravil ne le zavaruje osnovanost in pravilnost sklepov, pač pa tudi olajšuje miselno delo kriminalistov pri iz-

* Darko Maver, magister kazensko-pravnih znanosti, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg Osvojitve 11, 6000 Ljubljana.

¹ Pfister, W.: Zum kriminalistisches Denkprozess, s. 305.

² Pečjak, V.: Psihologija spoznavanja, s. 284.

³ O ustvarjalnosti glej npr. članek avtorja: Vloga ustvarjalnega mišljenja pri reševanju kriminalističnih problemov. RKIK, 1984, št. 3.

⁴ Konovalova, V. E.: Problemy logiki i psihologii v sledstvennoj taktike s. 6.

⁵ Eisman, A. A.: Logika dokazivanja, s. 7.

delovanju verzij, planov in načinov preverjanja.⁶ Namen logike ni, da bi človeka naučila misliti, temveč da bi ga naučila misliti bolje in bi ga obvarovala pred napačnimi sklepi v lastnem mišljenju in mišljenju drugih. Kdor obvlada zakone logike bo lažje spoznal nepravilnosti tujega mišljenja in se izoginil lastnim napakom pri sklepanju, to pa je nedvomno zelo pomembno tudi v preiskovalni dejavnosti.

Nekateri kriminalistični strokovnjaki pa pripisujejo logičnemu mišljenju pri preiskovanju še poseben pomen. Tako npr. V. N. Kudrjavcev piše: »Nobenega drugega področja človekovega življenja ni, kjer lahko kršenje zakonov logike, sestavljanje nepravilnih sklepov, uporaba lažnih argumentov napravi tako veliko škodo kot na pravnem področju. Logičnost sklepanja, strogo spoštovanje zakonov pravilnega mišljenja pri preiskovanju in reševanju vsakega primera je elementarna in nujna potreba vsakega jurista.«⁷ Tudi A. N. Vasiljev meni, da je formalna logika izredno pomembna za ugotavljanje resnice v kazenskem postopku, saj se njena pravila široko uporabljajo v preiskovalni praksi pri delu s pojmi, formiranju sklepov ter sodb in pri reševanju številnih drugih vprašanj.⁸ Od naših kriminalistov in procesualistov poudarja veliko vlogo logike zlasti Vlado Vodinelič, ki šteje logično mišljenje za osnovo celotne kriminalistične obdelave.⁹ Tudi drugi tuji in domači pisci obravnavajo vlogo in pomen logike v preiskovalnem ali dokaznem postopku.¹⁰

V preiskovalni dejavnosti se pojavlja tako tradicionalna logika kot tudi verjetnostna in matematična logika. Zlasti slednja si v zadnjem času utira pot v kriminalistiko. V vsakdanji kriminalistični praksi je mogoče najti številne primere za uporabo indukcije, dedukcije, analogije, analize, sinteze in drugih logičnih metod, vendar so bili pisci kriminalnih romanov prvi, ki so zavestno opozorili na njihov pomen pri odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj, s tem pa tudi vplivali na razvoj kriminalističnega mišljenja.¹¹ Tako je Holmesova »deduktivna« metoda preiskovanja postala nekakšen sinonim za

pravilno kriminalistično sklepanje in bila vzor številnim kriminalistom po svetu.¹² Njen avtor, pisec Conan Doyle seveda ni odkril novih logičnih metod, toda bil je med prvimi, ki so prikazali praktično uporabnost logike pri preiskovanju in jo obravnavali kot profesionalno, dosledno in nujno lastnost preiskovalčevega mišljenja.¹³ V tem smislu je uporabnost logičnih metod, ki jih je uporabljal slavni detektiv danes še prav tako aktualna kot pred stoletjem.

Logične metode mišljenja uporabljajo na vseh stopnjah preiskovanja in pri vsakem kriminalističnem opraviilu, vendar je včasih lahko v ospredju ta ali ona oblika sklepanja. Čeprav so analiza in sinteza, indukcija, dedukcija in analogija medseboj neločljivo povezane in prepletene ter predstavljajo različne plati enotnega spoznavnega procesa, se časovno vendarle ne pojavljajo istočasno. V nekem trenutku preiskovanja namreč lahko prevladuje indukcija (po mnenju številnih piscev je to zlasti pri sestavljanju verzij), drugič dedukcija (pri izvajanju posledic iz dane verzije in njihovem preverjanju), ali analogija (iskanje po MOS), menjavata pa se tudi analiza in sinteza. Zato nekateri strokovnjaki sklepajo, da je celoten preiskovalni proces mogoče razdeliti na posamezne faze, ki imajo svoje značilnosti tudi z vidika miselne dejavnosti kriminalistov.

Po eni strani gre za trditev, da je na splošno pomen logičnega, diskurzivnega mišljenja v končnem stadiju preiskovanja, v fazi sojenja, ko so že zbrana potrebna dejstva in dokazi in jih je potrebno le oceniti in logično povezati v dokazno verigo, večji kot na začetnih stopnjah preiskovanja, ko se dokazi šele iščejo, in ko ima pomembno vlogo ustvarjalno in intuitivno mišljenje. Takšno stališče zastopa tudi znani sovjetski procesualist in sodni psiholog A. R. Ratinov, ki piše, da diskurzivno, logično mišljenje samo po sebi dobro deluje le tedaj, ko so dani vsi pogoji in predpostavke za rešitev naloge in je do končnega sklepa mogoče priti z izvajanjem enega zaključka iz drugega, oziroma kadar je zveza med iskanim odgovorom, dokazno trditvijo in predpostavkami enoznačna ali omejena z majhnim številom in strogo določenimi oblikami.¹⁴ Podobno je sodil Vlado Vodinelič: »Raz-

⁶ Prav tam, s. 9.

⁷ Kudrjavcev, V. N.: Teoretičeskie osnovy kvalifikacii prestuplenij, s. 139.

⁸ Vasilev, A. N.: Sledstvennaja taktika, s. 45.

⁹ Vodinelič, V.: Logička forma verzija, s. 211.

¹⁰ Npr.: N. A. Jakubovič, A. A. Eisman, A. N. Konovalova, I. M. Luzgin, H. Walder, W. Pfister, R. Magulski, J. Osterburg, Ž. Aleksić. idr.

¹¹ Pfister, op. cit. s. 437.

¹² Pri tem gre za netočnost, saj je Holmes uporabljal tudi druge logične metode, zlasti indukcijo in analogijo.

¹³ Belkin, R. S.: Ne prestupi čertu, s. 37.

¹⁴ Ratinov, A. R.: Sudebnaja psihologija dlja sledovateljev, s. 115.

likovati moramo diskurzivno (logično) mišljenje, ki se giblje v jasno določenem področju (npr. pri kvalifikaciji zanesljivo ugotovljenih dejstev s strani senata) od hevrističnega načina mišljenja, ki se uporablja prav pri izvajanju ogleda. Ker je na začetku število izhodnih podatkov majhno, v vsakem primeru pa nezadostno ni mogoče uporabiti diskurzivnega mišljenja, zato mora preiskovalni sodnik poklicati na pomoč fantazijo.¹⁵

Strinjamo se, da je miselno delo sodnika (pa tudi preiskovalnega sodnika, tožilca ali zagovornika) v neki meri drugačno kot mišljenje kriminalista, ki šele pričinja preiskovati določeno kaznivo dejanje. Razlike se kažejo tako v stopnji verjetnosti postavljenih hipotez (v začetku možnost in verjetnost, kasneje visoka stopnja verjetnosti in gotovost), kot tudi v logičnih metodah, ki se uporabljajo pri mišljenju (v fazi zbiranja in iskanja dejstev prevladujejo indukcija in analogija, pri sojenju pa so v ospredju pravila deduktivne logike) ter zlasti v pomenu ustvarjalnega in intuitivnega mišljenja (to ima v fazi preiskave resnično dosti večji pomen kot na sojenju). Kljub temu pa to ne sme zapeljati na misel, da pravil logike v predhodnem postopku ne uporabljamo, oziroma da mišljenje kriminalistov zato ni logično. Vse oblike sklepanja (indukcija, dedukcija, analogija idr.) se uporabljajo ves čas preiskovanja, od prvih poizvedovalnih opravil do izreka sodbe, od delavca milice, kriminalista, tehnika, do preiskovalnega sodnika, tožilca in sodnika. Brez tega si ne bi mogli misliti načrtnega in pravnega mišljenja pri iskanju, zbiranju in ocenjevanju dejstev, odkrivanju protislovij in neskladnosti, izločanju nepomembnih podatkov in konstrukciji verzij na pomembnih dejstvih in podobno. Logika je in mora biti prisotna v celotnem kazenskem in predkazenskem postopku, čeprav se spreminja njena konkretna oblika in uporaba v posameznem trenutku preiskovanja ali v posameznih situacijah. Zato res lahko govorimo o »logiki dokazovanja«, ki je pomembna zlasti na končni stopnji preiskovanja in o »hevristični logiki«, ki pride do veljave pri iskanju dejstev in dokazov, čeprav meje med njima niso jasno začrtane.

Po drugi strani pa nekateri avtorji ločijo fazo iskanja in zbiranja dokazov od faze analize zbranih podatkov. Tako bi v okviru prvih ukrepov podatke iskali in zbirali, nato pride v določenem

trenutku potreba po celovitejši oceni in analizi, ta pa je temelj za sestavljanje hipotez in načrtovanje preiskovanja (sinteza). Tudi pri tem ni mogoče v celoti razlikovati obeh faz, saj ocenjevanje poteka med vso dejavnostjo preiskovanja. Gre bolj za pomen sistematične analize zbranih dejstev, ki je potrebna v določenem trenutku preiskovanja, zlasti še pri težjih in bolj zapletenih primerih.¹⁶ Menimo da gre tudi pri tem bolj za menjavanje intenzivnosti ene ali druge metode, saj bi bilo njuno ločevanje neživljenjsko in nedialektično.

Različne preiskovalne situacije onemogočajo trdno delitev na posamezne faze preiskovanja, ko bi bila v ospredju »hevristična« ali »dokazna« logika, indukcija ali dedukcija, ustvarjalno ali diskurzivno mišljenje, analiza ali sinteza. Celo pri istovrstnih kaznivih dejanjih so situacije lahko docela različne (npr. že na začetku preiskovanja so znani vsi ključni podatki ali pa je situacija povsem odprta), še bolj pa je to očitno pri različnih vrstah kaznivih dejanj (umori, vlomi, ropi itd.), zato strogo vkalupljanje logičnih metod v posamezne faze preiskovanja ni povsem na mestu.

Ne nazadnje se razlikuje tudi konkretno delo preiskovalcev, kajti posamezni kriminalisti se lahko različno lotijo iste naloge. Nekdo bo na primer pričel reševati primer od analize k posploševanju, drugi pa od posplošenja k analizi,¹⁷ sestavil bo verzijo na temelju indukcije, dedukcije, ali analogije. Tudi to priča o pestri strukturi možne uporabe logičnih metod pri preiskovanju konkretnega primera in težavah pri poskusih, da bi podali neko strogo klasifikacijo teh metod v preiskovanju.

2. »Kriminalistično« sklepanje

»Končni cilj kriminalističnega dela je mogoče doseči le z napornim duševnim delom, z doslednim razvijanjem enega dejstva iz drugega, torej z logičnim mišljenjem in sklepanjem.«¹⁸ Pri tem ne gre za neko posebno »kriminalistično« sklepanje (podobno kot ni mogoče govoriti o posebni »pravni« logiki),¹⁹ temveč zgolj za aplikacijo logičnih načel pri sklepanju v kriminalistični de-

¹⁶ Magulski R.: Fallbeurteilung, Fallbearbeitung und kriminalistisches Denken, s. 18.

¹⁷ Granat, N. L.: Harakteristika sledstvennyh zaščad, s. 23.

¹⁸ Lichem, A.: Kriminalistična policija, s. 15.

¹⁹ Friškovec, F.: Osnove logike, s. 49.

¹⁵ Vodinec, V.: Uvidaj i planiranje verzija, s. 81.

javnosti. Vsa načela logike so veljavna tudi za »kriminalistično« sklepanje.

Bistvo sklepanja je postavitev sodb v določene medsebojne zveze, tako da iz njih dobimo nove sodbe.²⁰ Med sodbami mora biti določena pojmovna zveza, sicer sklepanje ni pravilno. Sodbe iz katerih izhaja nova sodba so premise, izpeljana nova sodba pa sklep ali zaključek. Če so premise resnične in sklepanje pravilno, mora biti tudi sklep resničen. »Sklepanje je torej miselni proces, pri katerem iz ene ali več resničnih sodb izvedemo novo sodbo.«²¹ Prav v kriminalistiki pa se često pojavljajo premise, ki niso absolutno resnične, zato tudi sklepe, ki sledijo iz njih ne moremo šteti za absolutno resnične.

V logiki na splošno ločijo tri vrste premis:²² apodiktične (nujne, neovrgljive), asertorične (po človeškem prepričanju verjetne) in problematične. Pri sklepanju velja, da sklep sledi tisti premisi, ki ima manjšo stopnjo verjetnosti. Vsaka dokazna veriga ali veriga pri sklepanju je torej tako močna, kot je močan njen najšibkejši člen. Če ta ni zanesljiv, potem tudi celotna zgradba, ki temelji na njem, ni zanesljiva. Pri preiskovanju kaznivih dejanj se preiskovalci soočajo s premisami iz vseh treh skupin. Zgornji stavek lahko sestavljajo pravni predpisi (če gre za vprašanje pravne kvalifikacije nekega dejanja), spoznanja različnih znanosti (fizike, biologije, kemije, medicine, geologije ipd.), statistične in eksperimentalne resnice, lastno znanje in izkušnje, kriminalistična praksa in podobno.²³ Spodnjo premiso pa sestavljajo praktično ugotovljena dejstva (indici in dokazi) v konkretnem primeru. Zanesljivost obeh premis (zgornje in spodnje) je lahko različna in sega od možnosti, verjetnosti in velike verjetnosti do gotovosti.

Že na začetku preiskovanja se kriminalistu zastavlja vprašanje, ali je določeno ravnanje sploh kaznivo dejanje. Treba je torej ugotoviti, ali zbrana dejstva (indici, dokazi) ustrezajo pravni kvalifikaciji kakega kaznivega dejanja. Gre torej za subsumpcijo (zaenkrat) še negotovega dejanskega stanja pod določeno pravno normo. Če takšnega stanja ni mogoče postaviti v okvir abstraktne pravne norme, potem ne gre za kaz-

²⁰ Prav tam, s. 150 in dalje.

²¹ Prav tam, s. 151.

²² Lichem A.: s. 45, podobno Vodinelič, V.: Logička forma verzija, s. 21, Friškovec s. 137.

²³ Walder, H.: Kriminalistisches Denken, s. 30.

nivo dejanje in je vsako nadaljnje preiskovanje nepotrebno. Čeprav gre za na videz preprosto obliko sklepanja, je prav ta prvotna ocena stanja zelo pomembna za kasnejši postopek. Zupančič npr. opozarja, da je zelo pomembno, kako že na samem začetku opravimo pravno kvalifikacijo nekega dogodka, ker prav ta kvalifikacija vpliva na izbor dejstev in dokazov, ki jih preiskovalec išče, na sestavljanje verzij o dogodku in celotno nadaljevanje postopka in sojenja.²⁴ Hkrati tudi pripominja, da izbor določene pravne kvalifikacije še zdaleč ni preprost, ker je možnih kombinacij dosti več kot na videz izhaja iz kazenskega zakonika. Že postavitev zgornje premise (v tem primeru člena KZ) je torej lahko problematična. Podobno je tudi glede izbora in uporabe drugih pravnih predpisov (ZKP, ipd.).

Razne oblike sklepanja se pojavljajo v miselni dejavnosti preiskovalcev med celotnim preiskovalnim postopkom in jih je mogoče prikazati s številnimi primeri. Dosti takšnih sklepanj je relativno preprostih, zato se ves postopek sklepanja poenostavi in kriminalist prihaja od začetne premise neposredno k sklepu, ne da bi se tega zavedal. Drugič pa je potrebno bolj poglobljeno in zavestno operiranje s premisami, da se preiskovalec dokoplje do pravega sklepa. Kljub temu pa je pri vsaki obliki sklepanja pomembno, da se kriminalistični delavci zavedajo poteka sklepanja in upoštevajo nevarnosti napak in pomanjkljivosti. Prav ima Vlado Vodinelič, ko piše: »Če kriminalist ni zmožen razčleniti nastajanje in tok svojega sklepanja, proučevati posamezne člene miselne verige glede njihove resničnosti in medsebojnega odnosa, kot tudi odnosa z dejstvi, potem je predkazenski postopek sploh nemogoče načrtovati, storjenih napak se ne da popraviti in kaznivo dejanje lahko ostane za vedno neraziskano, storilec nekaznovan ali nedolžen človek, zoper katerega so se indicije nesrečno spletle, obsojen.«²⁵

Pravilno logično mišljenje je pomembno tako pri ugotavljanju posameznih dejstev, pri opravljanju operativnih in preiskovalnih dejanj, kot tudi pri načrtovanju preiskovanja, sestavljanju verzij, opredelitvi posledic, ki izhajajo iz neke verzije, in ocenjevanju zbranih dejstev in dokazov. Več primerov za takšno sklepanje bomo navedli v nadaljevanju. Pri pregledu zbranih dejstev je treba zlasti ugotoviti, katera dejstva

²⁴ Zupančič B.: Funkcija kontradiktornosti v kazenskem postopku.

²⁵ Vodinelič, V.: Logička forma verzije, s. 211.

so pomembna za preiskovanje. To je včasih očitno na prvi pogled, včasih pa se pomembne informacije skrivajo za na videz nepomembnimi okoliščinami, in jih je mogoče odkriti, izločiti in uporabiti pri nadaljnjem delu le s poglobljeno analizo in sintezo ter logičnim sklepanjem. Treba je ugotoviti njihovo zvezo s kaznivimi dejanjem, ki je lahko vzročno-posledična, časovna, prostorska, snovna ipd., in oceniti možnost ključnega pojava. Zlasti pri negativnih okoliščinah je logično sklepanje pomembno, saj jih samo z zaznavanjem ni mogoče odkriti. Pomembnost oziroma nepomembnost posameznih dejstev za kaznivo dejanje je mogoče ugotavljati predvsem z miselnim manipuliranjem z dejstvi, iskanjem povezav, protislovnosti, tehtanjem in ocenjevanjem zbranih dejstev in njihovih medsebojnih odnosov, kombiniranjem, skratka z zavestnim logičnim mišljenjem.²⁶ Pri tem gre za operiranje s podatki, ki prihajajo od zunaj (podatki s kraja dejanja, izjave občanov, prič) in od znotraj (znanje, izkušnje, stališča, prepričanja ipd.).

Pri delu z zbranimi podatki je pomembno izločiti podatke, ki so neresnični ali protislovnosti.²⁷ Tu je treba upoštevati logična načela o kontrarnosti in kontradikciji. Dve sodbi sta nasprotni, če imata obe isti subjekt in predikat in sta obe univerzalni, ločita pa se po kakovosti (ena od njiju zanika to, kar druga trdi.)²⁸ (Npr. ena priča zatrjuje, da je osumljenec žrtev udaril, druga pa, da je ni udaril.) Dve sodbi pa sta protislovnosti, če imata isti subjekt in predikat, pa se ločita po kakovosti in količini, npr. če je ena od njiju univerzalno afirmativna, druga pa partikularno negativna (npr. vsi dokazi kažejo, da je Jože storil k. d. umora, nato pa se ugotovi, da ima neizpodbiten alibi.) Medtem ko je ugotavljanje sodb, ki so protislovne, razmeroma enostavno, pa je dosti težje ugotavljati neresničnost neke sodbe. Te je mogoče preverjati eksperimentalno, z logičnim mišljenjem (primerjanjem z drugimi podatki, znanimi resnicami, znanjem ipd.), izvedenstvom itd.

Logična načela so v zvezi s sodbami in sklepanjem pomembna tudi pri sestavljanju verzij in načrtovanju preiskovanja. Tu uporabljajo vse

²⁶ To lepo pove Conan Doyle: Za kriminalistiko je največjega pomena, če znamo iz velikega števila dejstev izločiti tiste, ki so slučajni in tiste, ki so pomembni. Po Walderju, s. 68.

²⁷ Walder, H.: s. 64 in dalje.

²⁸ Friškovec, F.: s. 144.

oblike sklepanja (dedukcija, indukcija, analogija) in logične metode spoznavanja (analiza, sinteza, hipoteza, itd.). Ker je bila tovrstna tematika v domači strokovni literaturi že obdelana, je na tem mestu ne bomo podrobneje obravnavali.²⁹

V predhodnem postopku še ne dokazujemo v pravnem pomenu besede, gre predvsem za iskanje, zbiranje in ugotavljanje dejstev in dokazov, ki jih kasneje na glavni obravnavi uporabljajo za ugotavljanje krivde obtoženca. Vendar pa bi bilo napačno, če bi zanikali logično metodo dokazovanja tudi v fazi preiskovanja. Z vidika materialistične dialektike sta namreč spoznavanje in dokazovanje nerazdružna procesa, kajti dokazovanje je stopnja v procesu spoznavanja.³⁰ Bistvo dokazovanja z gnoseološkega zornega kota ni samo v posredovanju zbranih dejstev na sodišču, temveč menimo, da je dokazovanje proces, ki obsega iskanje dokazov, njihovo proučevanje in ocenjevanje, in končno uporabo na sodišču.³¹ »Zbiranje, raziskovanje in ocenjevanje dokazov niso različne časovne in menjajoče se etape, pač pa različne strani enega procesa — dokazovanja.«³²

Proces spoznavanja dokazov vsebuje tudi logične zakone dokazovanja. Vsako logično dokazovanje je sestavljeno iz treh delov: teze, ki jo želimo dokazati, razlogov ali argumentov in demonstracije, s katero povezujemo argumente s tezisom.³³ Za vsakega od njih veljajo določena pravila, ki morajo biti izpolnjena, da je dokazovanje pravilno. Ta so zlasti naslednja:

- vsaka dokazovana sodba ali sistem sodb mora biti formuliran jasno in enoznačno;
- znotraj dokazne demonstracije mora ostati dokazovana teza nespremenjena;
- argumenti morajo biti resnične sodbe;
- argumenti morajo biti sodbe, katerih resničnost ni odvisna od dokazovane sodbe;
- teza mora biti zadostno utemeljena.

V primeru, da navedeni pogoji niso izpolnjeni, prihaja do logičnih napak, o katerih bomo spregovorili v naslednjih poglavjih. Pravila logične

²⁹ Glej članek V. Vodinečiča: Logična forma verzija.

³⁰ Luzgin, I. M.: Rassledovanie kak process poznavanja, s. 22, 23.

³¹ Belkin, R. S.: Leninskaja teorija otrazhenija i metodologičeskie problemy sovetskoj kriminalistiki, s. 20.

³² Belkin, R. S.: Sobiranje, issledovanie i ocenka dokazatelstv, s. 9.

³³ Friškovec, F. s. 265.

ga mišljenja so torej bistveni sestavni del zbiranja, ocenjevanja in uporabljanja dokazov. Zanimivo je, da so v praksi često pogledi procesnih udeležencev različni prav pri oceni posameznih dokazov in njihovega pomena za dokazovanje neke teze, pri čemer se vsi sklicujejo na logičnost svojih pogledov.³⁴

3. Nekatere logične metode in njihova uporaba v kriminalistiki

Kriminalistični pisci, ki se ukvarjajo s proučevanjem logike pri preiskovanju, v svojih delih običajno obravnavajo indukcijo, dedukcijo in analogijo, analizo in sintezo, ter včasih še abstrakcijo in hipotezo. Nekatere od njih bomo prikazali tudi v tem prispevku, čeprav se zavedamo, da s tem prikaz logičnih metod v kriminalistiki še zdaleč ni popoln. V praktičnem življenju se navedene metode medsebojno povezujejo in dopolnjujejo, vendar jih bomo zaradi lažjega razumevanja obravnavali ločeno.

V tradicionalni logiki so delili sklepanja na posredna in neposredna, posredna pa nadalje na deduktivna, induktivna in analogijska, v sodobni logiki pa imamo delitev na dve skupini, na deduktivne in reduktivne sklepe.³⁵ Vse te oblike sklepanja in metode dela (metoda se od posameznega sklepa loči v tem, da gre za dosledno uporabo določenih vrst sklepov) se uporabljajo v kriminalistiki.

Deduktivna sklepanja so lahko enostavna (silogizem) ali sestavljena (polisilogizem). Značilnost deduktivnih sklepanj je, da so premise splošnejše od sklepa, da torej sklep izhaja iz premis in je resničen, če so resnične premise in če je uporabljeno pravilno sklepanje. V tovrstna sklepanja sodijo: vse vrste neposrednih sklepanj, vse vrste enostavnih (silogizmi) in sestavljenih posrednih sklepanj, traduktivna in druga sklepanja po relacijah, in popolna indukcija.³⁶

S primeri silogističnega mišljenja se srečujemo na vseh področjih preiskovanja, tako pri delu miličnika, kriminalista, kriminalističnega tehnika, sodnega izvedenca kot tudi tožilca, pre-

iskovalnega sodnika in razpravljajočega sodnika. Uporabljene so oblike kategoričnega silogizma, hipotetičnega, disjunktivnega in drugih kombiniranih silogizmov, v vseh figurah in modusih. Nekaj primerov: Kriminalistični izvedenec pri pregledu sprejetega orožja in najdenih tulcev sklepa: Pri strelu iz določenega orožja ostanejo na tulcu značilni znaki, ki omogočajo njegovo identifikacijo (zgornja premisa). Na konkretnem tulcu so znaki, ki ustrezajo danemu orožju (spodnja premisa). Sklep: sporni tulec je bil izstreljen iz tega orožja. Podobno poteka mišljenje tudi pri drugih izvedeniških mnenjih. Ali: Kdor vzame tujo premično stvar z namenom, da bi si jo prisvojil, stori kaznivo dejanje tatvine (zgornja premisa). Jože je vzel tujo premično stvar z namenom, da bi si jo prisvojil (spodnja premisa). Sklep: Jože je storil kaznivo dejanje tatvine. Ali: Če je nekdo nekam vlomil, je bil prisoten na kraju dejanja (zgornja premisa). Jože ni bil prisoten na kraju dejanja, ker ima alibi (spodnja premisa). Sklep: Jože ni storil očitane kaznivega dejanja.

Dostikrat poteka deduktivno sklepanje tako, da je izpuščen del silogizma. Lahko je izpuščena višja premisa, nižja premisa ali sklep. Tedaj gre za t. im. entimemo,³⁷ oziroma skrajšano obliko silogizma. V vsakdanji kriminalistični praksi je to kar pogost pojav; preiskovalec na primer ugotovi: osumljenec ni storil kaznivega dejanja, ker ima alibi. Pri tem ne razmišlja o zgornji premisi »Kdor stori kaznivo dejanje mora biti na kraju dejanja« temveč direktno preide na sklep. Podobno je tudi s skrajšano obliko polisilogizma, soritom.

Deduktivno sklepanje se uporablja predvsem pri preverjanju verzij, oziroma izpeljevanju posledic iz sestavljenih verzij. Jan Peščak piše: »Res je, da se vloga dedukcije pokaže v vsej svoji celoti šele v kasnejšem procesu razvoja preiskovalne verzije — pri preverjanju dane verzije in njenem dokazovanju.«³⁸ Pri verziji: »Rop je storil osumljeni Marko«, je mogoče s pomočjo dedukcije izpeljati naslednje posledice: Marko je moral biti prisoten na kraju dejanja, na njem morajo biti vidni znaki fizičnih posledic dejanja (ker ga je žrtev v pretepu ranila), verjetno ima ukradeni predmet pri sebi (ali pa vsaj denar, ki ga je dobil s prodajo predmeta), pri testiranju z detektorjem laži bo specifično

³⁴ Pri pregledu nekaterih kazenskih spisov s temeljnega sodišča v Ljubljani smo naleteli na povsem nasprotnoče si sklepe obrambe in obtožbe, pri čemer so se vsi sklicevali na »logičnost« svojih in »nelogičnost« nasprotnikovih trditev.

³⁵ Friškovec, F.: s. 155, 156.

³⁶ Prav tam, s. 158.

³⁷ Friškovec, s. 182.

³⁸ Peščak, J.: Sledstvenne verzii, s. 55.

reagirai na kritična vprašanja, in podobno. Vse to pa so le hipoteze, ki jih je še treba preveriti.

Včasih je dedukcija prisotna tudi pri sestavljanju verzij, zlasti še pri sestavljanju tipičnih verzij in verzij kvalifikacije.³⁹ Tudi pri njih gre za sklepanje s splošnega (možne tipične verzije pri najdbi trupla so: nezgoda, naravna smrt, samomor, umor) na posamezno (konkretni primer). Tipične verzije uporabljajo zlasti tedaj, ko ni najti dokazov, na katerih bi sestavili konkretne splošne in posebne verzije, zato je treba izhajati iz splošnih spoznanj kriminalistične metodike. Tedaj indukcija ni možna, ker je premalo dejstev, na katerih bi gradili in razvijali verzije o dejanju.

Nekateri pisci menijo, da je uporaba dedukcije pri preiskovanju kaznivih dejanj tako specifična, da je mogoče govoriti o posebni »preiskovalni dedukciji«.⁴⁰ Mnenja smo, da je tudi tu bolj pravilno govoriti o uporabi dedukcije v kriminalistiki.

Podobna kot »preiskovalna dedukcija« naj bi bila tudi »preiskovalna indukcija«. **Induktivno sklepanje** je tako, da je sklep splošnejši od premis, oziroma da gre za sklepanje od posebnega na obče. Značilnost induktivnih (pa tudi reduktivnih) sklepanj je, da vsebujejo element verjetne zmote, medtem ko je deduktivno sklepanje logično narekovano⁴¹ in zato vedno resnično, če so resnične premise in je sklepanje pravilno. Sklepanje po indukciji je lahko resnično, lahko pa tudi ne, zato je treba to upoštevati pri oceni resničnosti sklepa.

Miselno delo preiskovalca se običajno prične prav z indukcijo, ker se v začetku preiskovanja sooča le s posameznimi dejstvi, jih skuša oceniti, določiti njihov pomen in jih vključiti v miselno predstavo o poteku dejanja. Tovrstno razmišljanje ima verjetnostni značaj in je izraženo v obliki predpostavk.

Induktivno sklepanje uporabljajo pri preiskovanju na dva načina: prvič, za neposredno ugotavljanje določenih dejstev in drugič, pri sestavljanju preiskovalnih verzij.⁴² Ko preiskovalec pride na kraj dejanja in zbira prve informacije, jih ocenjuje, primerja, razmišlja o možni razlagi in morebitni povezanosti s kaznivim dejanjem, ves čas uporablja tudi indukcijo. Pri tem gre pogosto za t. im. nepopolno indukcijo, ki nastopa

v dveh oblikah: indukcija po naštevanju in znanstvena indukcija.⁴³ Značilnost indukcije preko preprostega naštevanja oziroma »popularne indukcije« je v kopičenju istovrstnih dejstev ob istočasni odsotnosti nasprotnih dejstev. Čim se pojavi dejstvo, ki nasprotuje drugim ugotovljenim dejstvom, je takšna indukcija neupravičena, njena resničnost pa se s tem zmanjša. Tedaj je treba pristopiti k sestavljanju verzij, ki omogočajo razlago različnih dejstev.

Glede na specifičnost uporabe indukcije pri preiskovanju kaznivih dejanj, so nekateri sovjetski avtorji predlagali uvedbo novega taktičnega prijema »preiskovalna indukcija«.⁴⁴ Ta bi se razlikoval od druge uporabe indukcije, preiskovalne verzije po tem, da gre za samostojno ugotavljanje še neznanega dejstva s pomočjo indukcije.

O induktivnem sklepanju je pisal že Conan Doyle (in vrsta drugih piscev detektivskih romanov), vendar so mu pogosto neupravičeno pripisovali samo deduktivno metodo sklepanja. Prav pri sestavljanju verzij pa se najbolj očitno kaže medsebojna povezanost indukcije in dedukcije: na podlagi indukcije ocenijo posamezna dejstva in konstruirajo možne razlage dogodka (verzije), iz teh pa izvedejo posledice, ki jih je treba v praksi preveriti. Neločljivost in povezanost obeh metod poudarjajo tudi logiki.⁴⁵

Tretja oblika sklepanja v preiskovanju kaznivih dejanj je **analogija**. Pri analogiji gre za sklepanje od posebnega na posebno. To je sklep, pri katerem od podobnosti dveh predmetov glede nekih lastnosti ali značilnosti sklepamo na njihovo podobnost v nekih drugih lastnostih ali značilnostih.⁴⁶ Njihova logična struktura je naslednja:

M je a, b, c, n
S je a, b, c,
S je n

Glavna prednost analogijskih sklepov je plodnost, glavna pomanjkljivost pa nezanesljivost. Stopnja verjetnosti analogijskega sklepa je večja, čim večje je naše znanje o obeh predmetih, čim večje je število poznanih podobnosti in čim manj je poznanih razlik, ter čim bolj so si podobne njihove bistvene lastnosti, neskupne pa so predvsem nebistvene lastnosti.

³⁹ Vodinelic V.: Logička forma verzija, s. 220.

⁴⁰ N. A. Jakubovič: Obščie problemy kriminalističeskoj taktiki, s. 150.

⁴¹ Friškovec, F.: s. 198.

⁴² Vasiljev, A. N.: Sledstvennaj taktika, s. 45.

⁴³ Friškovec, F.: s. 201.

⁴⁴ Vasiljev, A. N.: s. 51.

⁴⁵ Friškovec, s. 157.

⁴⁶ Petrovič, G.: Logika, s. 101 in dalje.

Analogija je prisotna tako pri sestavljanju verzij kot tudi pri sprejmanju posameznih sklepov. (Že Sherlock Holmes je dejal: »Zločini so si večinoma zelo podobni med seboj, in za tistega, ki pozna vse podrobnosti tisočeri kriminalnih primerov, bi bilo res čudno, ko ne bi mogel pojasniti še enega.«)⁴⁷ Pomeni lahko način iskanja nove ideje, s katero bi lahko pojasnili potek dogodka ali posamezno dejstvo. Treba pa je upoštevati njeno verjetnost in možnost zmote. S sklepanjem po analogiji se preiskovalec srečuje že na začetku preiskovanja, ko se sreča s prvimi dejstvi, pri sestavljanju preiskovalnih verzij in v nadaljnjem preiskovanju, ko mu podobna dejstva iz drugih primerov (ki jih je doživel v lastni praksi, spoznal iz literature ali pripovedovanja sodelavcev) služijo kot impuls za iskanje, zbiranje in sestavljanje dejstev.⁴⁸ Pomen analogije (pa tudi indukcije, zlasti še nepopolne indukcije) je torej večji na začetnih stopnjah preiskovanja oziroma tedaj, ko je podatkov malo in jih je treba še iskati, kot pa na končni stopnji (zlasti pri sojenju), ko gre le za potrditev že postavljene hipoteze. To pa ni mogoče z analogijo ali indukcijo preko preprostega naštevavanja.⁴⁹

Z indukcijo in analogijo je tesno povezana tudi problematika verjetnosti, s katero se ukvarja **verjetnostna logika**. Sklepi, do katerih prihajamo s pomočjo indukcije in analogije, dosegajo le stopnjo večje ali manjše verjetnosti, nikoli pa gotovosti, kot pri deduktivnem sklepanju. Prav zato se zastavlja vrsta vprašanj o pomenu verjetnostnih sklepov v spoznavnem procesu, možnostih in načinih ocenjevanja stopnje verjetnosti nekega sklepa, dejavnikih, ki vplivajo na stopnjo verjetnosti in podobno. Vsa ta vprašanja so pomembna tudi za preiskovalni postopek, kjer se induktivno in analogijsko sklepanje pogosto uporabljata (v obliki verzij, posameznih sklepov, ali v obliki taktičnega prijemata »preiskovalne indukcije«) in imata pomembno vlogo pri ugotavljanju resnice o kaznivem dejanju in storilcu.

Pomembnost verjetnostnih induktivnih in analogijskih sklepov je zlasti v usmeritvi nadaljnjega preiskovanja, zbiranja dokazov in preverjanja ugotovljenih dejstev, je torej nekakšen kažipot za delo preiskovalcev. Pravilo indukcije

je svojstven postopek aproksimacije, to je približevanja končnemu cilju, in sicer takšen postopek, s katerim se vnaprej določi nek končni cilj, proti kateremu se opravlja orientacija med postopno korekturo. Pravilo indukcije je najboljša predpostavka prav zato, ker je sploh edina predpostavka, za katero vemo in ki lahko omogoča priti do cilja.⁵⁰

S sestavljanjem verzij (splošnih, posebnih, operativnih idr.) in izpeljavanjem logičnih posledic iz njih, si preiskovalci širijo obzorje in možnosti za doseg cilja. Marsikatero dejanje je ostalo neraziskano tudi zato, ker je bilo področje iskanja preozko zastavljeno. Problematika, ki jo obravnava verjetnostna logika, je torej zelo pomembna za kriminalistični spoznavni proces, vendar se bomo zaradi obširnosti tematike dotaknili le dveh vprašanj, in sicer kongruentnosti in koherence.

Pri ugotavljanju, ali je neka celota logičnih izjav verjetna, je pomembno, da so posamezne izjave notranje skladne, da so koherentne. Sama koherentnost sicer še ne zvišuje verjetnosti, toda njena odsotnost nujno zmanjšuje možnost, da gre za visoko stopnjo verjetnosti. Zahteva po koherentnosti sklepov, ki je v bistvu »*conditio sine qua non*« za teorijo verjetnosti, je zahteva po odsotnosti nasprotja znotraj nekega sistema logičnih sklepov.⁵¹ Še pomembnejši moment za ocenjevanje stopnje verjetnosti pa je kongruentnost sklepov. Sklop nekih trditvev je kongruenten, če so te trditve v takšnem razmerju, da je predhodna verjetnost vsake od njih povečana, če se ugotovi resničnost ostalih. Pri tem torej ne gre le za skladnost dejstev, temveč za njihovo potenciranje. »Izkušeno oko detektiva v preiskovanju ne išče kate-rekoli detajle, temveč samo tiste, ki so pomembni za utrjevanje kongruence, oziroma maksimuma kongruence. To še posebej velja za odločilno fazo reševanja problema.«⁵²

Verjetnostna logika je povezana tudi z matematiko in statistiko. Nekateri sovjetski pisci proučujejo možnosti uporabe teh metod v kriminalistične namene, zlasti v okviru algoritmi-zacije preiskovanja.⁵³ V tem smislu skušajo programirati postopke pri preiskovanju kaznivih dejanj na podlagi verjetnostnega računa. Ne-

⁵⁰ Ilić, M.: Logičke osnove teorije verovatnoče, s. 77.

⁵¹ Prav tam, s. 64.

⁵² Ilić, M.: s. 67.

⁵³ Glej npr. Polevoj: Kriminalističeskaja kibernetika.

⁴⁷ Conan Doyle: Študija v škrlatnem, s. 19.

⁴⁸ Peščak, J.: s. 55.

⁴⁹ Podobno sodi tudi V. Vodinić glede »popularne indukcije«: Logička forma verzija, s. 214.

dvomno ima »kriminalistična kibernetika« v prihodnosti še velike možnosti razvoja.

Med logičnimi metodami, ki se uporabljajo v preiskovanju, je treba omeniti tudi **analizo in sintezo**. Analiza predstavlja miselno razčlenjevanje predmetov in pojavov na sestavne dele in proučevanje vsakega elementa zase in glede na celoto. Preiskovalec skuša z analizo dejstev ugotoviti njihovo pomembnost, to je povezanost s kaznivim dejanjem, njihovo bistvo, nato pa s pomočjo sinteze ločene elemente združi v celoto, ki pa ni le preprosta vsota znakov preiskovanega objekta, temveč nova kvaliteta, ki v svoji celovitosti predstavlja notranje koordiniran sistem in daje predstavo o predmetu v takšnem smislu kot je v resničnosti. Analiza in sinteza sta v praksi nerazdružljivo povezani in sta nepogrešljiv instrument mišljenja preiskovalcev.

Strokovnjaki ločijo več vrst analize in sinteze, glede na stadij gnoseološkega procesa, na katerem se pojavljajo. Tako naj bi se na prvi stopnji, ko ima preiskovalec opravka z neposredno zaznavnimi dejstvi, uporabljali direktna analiza in sinteza, ki še ne omogočata ločevanje bistvenega od nebistvenega.⁵⁴ Druga stopnja sta povratna analiza in sinteza, ki nista le preprosto razčlenjevanje in sestavljanje proučevanega objekta, temveč ugotavljanje vzročno-posledične povezanosti. Tretja, najvišja oblika analize in sinteze pa sta strukturna analiza in sinteza, ki omogočata spoznavanje bistva pojava in pomenita prehod spoznanja od abstraktnega h konkretnemu.

Pomanjkanje analitičnih in sintetičnih sposobnosti pri preiskovalcih ali zanemarjanje temeljite miselne razčlenbe in sestave pri obravnavanju konkretnih primerov, so vzrok za neuspešno preiskovanje in napake pri delu, zato bi morali razvijanju teh sposobnosti namenjati več pozornosti pri izobraževanju preiskovalcev.

4. Logične napake in njihov pomen v preiskovanju

Že uvodoma smo poudarili, da pravilno logično mišljenje samo po sebi še ne zagotavlja resničnosti sprejetih sklepov. Povsem pravilen logični sklep se lahko izkaže za neresničnega, če so na primer premise, iz katerih je izveden, neresnične. Po drugi strani pa je tudi možnost, da

je sklep kljub napačnim premisam vendarle resničen. Preverjanje premis navadno ne sodi na področje logike, temveč v okvir posameznih disciplin, pod katere je mogoče uvrstiti vsebino premis. »Resničnost premis v kazenskem postopku (pa tudi v predhodnem postopku — op. D. M.) se ugotavlja na empirični način.«⁵⁵

Kljub temu pa je problematika logičnih napak, vzrokov zanje, možnih posledic in načinov odkrivanja in preprečevanja vendarle izrednega pomena tudi za kriminalistiko, saj posledica kršenja logičnih pravil ni le formalna nepravilnost sklepov, pač pa najpogosteje tudi materialna neresničnost le-teh. Tako kot je poznavanje logičnih pravil pomembno za pravilno mišljenje in sklepanje, je poznavanje logičnih napak pomembno za njihovo odkrivanje in odstranjevanje.

Na splošno je mogoče govoriti o logičnih napakah v širšem in ožjem smislu, pri čemer so napake v širšem smislu najrazličnejše nepravilnosti v vseh oblikah mišljenja (pojmih, sodbah, sklepih, itd.), napake v ožjem smislu pa nastajajo le pri nepravilnem sklepanju.⁵⁶ Najbolj znana delitev napak pri sklepanju je delitev na paralogizme in sofizme. Pri obeh skupinah logičnih napak sklepi le navidezno izražajo resnico, toda pri prvih pride do napake nenamerno, sofizme pa sklepajoči napravi hote. Napake v sofizmih in paralogizmih izhajajo iz nepravilnosti silogizma ali neresničnosti premis. Nepravilnost se presoja po znanih običajnih pravilih silogističnega sklepanja, neresničnost premis pa je treba dokazati. Napake pri sklepanju so lahko napake v jeziku (fallaciae in dictione) in izvenjezikovne napake (fallaciae extra dictionem).⁵⁷

Nekatere od napak pri sklepanju in njihov prikaz v kazenskem postopku lepo podaja M. Novoselac, zato jih ne bomo podrobneje omenjali.⁵⁸ Ker je v bistvu vsaka sodba ali sklepanje, ki temelji na prekršitvi kakega logičnega pravila ali zakona, logično napačno, je možnih zelo veliko oblik logičnih napak, zato se je treba pri prikazu omejiti le na posamezne od njih. Pri razgovoru z osumljenim ali pričom lahko pride do logične napake Fallacia plurium interrogationum ut unius, ki nastane, če ima vprašanje več smislov, če je vprašanje sestavljen stavek, ali če vprašanje suponira že drugo vprašanje ali od-

⁵⁵ Novoselac, M.: Logičke pogreške u krivičnom postupku, s. 289.

⁵⁶ Friškovec, F.: s. 202.

⁵⁷ Prav tam, s. 207.

⁵⁸ Glej: Novoselac, M.

⁵⁴ Belkin, R. S. in Vinberg, A. I.: Kriminalistika i dokazivanje, s. 145.

govor nanj. (V kriminalistični taktiki je zadnja napaka znana kot kaptativno vprašanje — npr.: »Zakaj ste ga udarili«, pa še ni znano, da ga je osumljeni sploh udaril.)

Dosti sklepov pri kriminalističnem delu nastaja v obliki hipotetično kategoričnih silogizmov, zlasti kot modus ponendo ponens in modus tollendo tollens. Ob kršitvi prvega pride do logične napake negacija antecedensa, ki bi jo lahko označili takole: Če je smrt nastala zaradi zastrupitve s CO, so na truplu svetlo rdeče mrliške lise. Na truplu so svetlordeče lise, torej je smrt nastopila zaradi zastrupitve s CO. Sklep je napačen, ker s prvim sklepom nismo trdili, da svetlo rdeče lise nastanejo samo zaradi zastrupitve s CO (lahko bi nastale tudi zaradi drugih vzrokov). Kot hipoteza je sicer sklep upravičen, ne pa kot absolutna, deduktivna trditev.

Fallacia accidentis conversa je logična napaka, če nekaj, kar velja le v določenih okoliščinah trdimo na splošno in brez omejitev. Na primer: iz sklepa, da je poligraf koristno uporabiti v nekaterih primerih predhodnega preiskovanja trditi, da je to koristna metoda za ugotavljanje resnice v celotnem kazenskem postopku. Podobna je napaka »vsi in nekateri«,⁵⁹ pri kateri gre za neupravičeno posploševanje: narkomani so zanemarjeni, šibke volje, lažnjivi in nagnjeni h kriminalu, torej so vsi uživalci drog tudi takšni.

Pogoste so napake Fallacia fictae univerzitalis, ki nastane, če v enostavni indukciji z naštevanjem sklepamo na obči sklep (če gre torej za prehitro generalizacijo). Na primer: Jože je že bil kaznovan za kaznivo dejanje tatvine, zato je gotovo on storilec vlomov v vasi. Ali: Andrej ne želi pristati na test s poligrafom, torej je storil kaznivo dejanje. Takšnih in podobnih napak bi lahko naštevali še več.

Logično napako Fallacia non causae et causae zagreši kriminalist, ki prehitro sklepa, da je nekdo, ki je bil prej v gostilni, prav zaradi vinjenosti povzročil prometno nezgodo. Napaka je v tem, da jemljemo kot pogoj ali kot vzrok nekaj, kar ni pogoj ali vzrok ali vsaj ne celoten vzrok.

Vrsta napak nastaja tudi pri dokazovanju, med njimi zlasti napake irelevantnosti (ne dokazujemo sporno tezo, temveč neko drugo, le na pogled identično tezo), Argumentum ad hominem (ne razpravljamo o sporni tezi, pač pa skušamo omalovaževati človeka, ki jo je postavil), Argu-

mentum ad populum (delujemo na čustva, uporabljajo se čustveno obarvane besede), Argumentum ad baculum (tezo dokazujemo s silo in grožnjo) itd.

V praksi so tudi napake, ki nastajajo zaradi neresničnosti premis: sklep do katerega smo prišli na podlagi izjave priče je napačen, ker se je izkazalo, da je priča govorila neresnico; zaradi pomanjkljivega znanja je kriminalist napačno sklepal (npr.: kri je rdeča, torej temnorjavi madeži na obleki osumljenega ne morejo biti od krvi), ker premise niso bile resnične; ipd.

Očitno je torej, da se v preiskovalni praksi pojavljajo številne oblike logičnih napak, prav tako različni pa so tudi vzroki, ki vodijo do njih. Do napak lahko pride zato, ker preiskovalci spregledajo nelogičnost svojih (ali tujih) sklepov zaradi neznanja (nepoznavanja logičnih pravil, pomanjkljivih življenjskih izkušenj, poznavanja pravil in zakonov na različnih področjih znanosti in tehnike, ipd.), pomanjkljive sposobnosti logičnega mišljenja (nesposobnost analitično-sintetičnega mišljenja, inteligentnost, itd.), trenutne nepazljivosti (pomanjkljive koncentracije, čustev ipd.), pa tudi: zastaranih predsodkov, sektaštva, enostranskosti in podobno.⁶⁰

Pomembne so tudi ugotovitve o psiholoških vzrokih za napačna sklepanja. Tako na primer De Bono poudarja, da nekatere napake v mišljenju nastajajo zaradi načina, kako možgani obravnavajo sprejete informacije. Te napake torej ne nastajajo zaradi neumnosti, nepazljivosti ali pomanjkljivega znanja o logičnem mišljenju, temveč zaradi splošnih zakonitosti mišljenja.⁶¹ Kot takšne omenja zlasti »monorail« napake, ki izhajajo iz enostranske povezave dveh pojmov (storilci kaznivih dejanj so družbi nevarni — zato jih odstranimo iz družbe), »magnitude« napake, (ne upošteva se količina, sicer bi bilo sklepanje lahko pravilno: kriminaliteto bomo zatrli, če bo na cesti več policistov), »misfit« napake (na temelju ene lastnosti sklepamo na druge: ker »prepoznamo« obleko neznanca na cesti in njegovo postavo, sklepamo na določeno osebo), »must-be« napake (nastajajo zaradi arogantnosti in odpora do novih idej) in »miss-out« napake (upoštevamo le del situacije, sklepamo pa na celoto). Vse navedene napake bi lahko uvrstili tudi med klasične logične napake, vendar smo jih navedli posebej zaradi psihološke razlage njihovega nastanka.

⁵⁹ Glej: Thouless, R.: Prava in kriva pota mišljenja, s. 23—33.

⁶⁰ Friškovec, s. 213.

⁶¹ De Bono, E.: Practical thinking, s. 92.

Pomembna so še nekatera druga psihološka spoznanja o dejavnikih, ki vplivajo na pravilno mišljenje.⁶² Pri obravnavanju tem, ki so človeku dobro poznane, bo lažje prišel do končnih sklepov kot pri neznanih temah. Previdnost pripelje do tega, da nekdo prej sprejme šibko utemeljen neresničen sklep kot pa dobro utemeljen resničen sklep, ki pa ga vznemirja. Tudi učinek vzdušja (atmosfere effect) vpliva na sprejem nekega argumenta ali sklepa (pozitven ton obeh premis vpliva na hitrejšo odločitev za pozitiven sklep). Za kriminalistično delo je tudi pomembna ugotovitev, da bomo v primeru, ko se strinjamo s sklepom, bolj pogosto sprejeli neveljaven argument kot pa odklonili veljavnega, če pa se s sklepom ne strinjamo, bomo pogosteje zavrli veljaven argument kot pa sprejeli neveljavnega.⁶³ (Kriminalist, ki je prepričan v krivdo osumljenca, bo prej sprejel neveljaven argument, indic, kot pa zavrnil pravilnega, če pa je mnenja, da osumljeni ni kriv, bo prej zavrnil veljaven argument kot pa sprejel neveljavnega.) Odnos do sklepa vpliva tudi na vrsto argumenta, ki bo sprejet ali zavrnjen. Tudi čustva imajo velik vpliv na pravilnost logičnega mišljenja in njihovo vlogo dostikrat premalo upoštevamo.

Posebna vrsta logičnih napak so zavestno povzročene napake, s katerimi skušamo zavesti nasprotnika, ga zмести, izsiliti od njega priznanje ali izjavo, in podobno. Ker se je tem napakam možno ogniti (če jih delamo sami), ali jih odkriti z logičnimi pravili (če jih dela nekdo drug), jih ne bomo podrobneje obravnavali.

Iz vzrokov za nastajanje napak v logičnem mišljenju izhajajo tudi ukrepi in načini za preprečevanje in odkrivanje. Ti segajo od učenja in spoznavanja logičnih pravil in napak, vaj v sklepanju, iskanju protislovij in izogibanju čustvene rabe besed, do različnih posebnih tehnik, ki omogočajo boljši pregled nad dejstvi in lažje ugotavljanje možnih napak. Vsa ta prizadevanja bo potrebno načrtnije uvajati tudi v izobraževanje kriminalističnih in drugih pravosodnih delavcev.

⁶² Povzeto po Vinacke: Psychology of thinking.

⁶³ Prav tam, s. 84.

Sklep

V pričujočem prispevku smo se le kratko in površno dotaknili nekaterih problemov in vprašanj v zvezi z logičnim mišljenjem preiskovalcev. Tema je dosti preširoka, da bi jo lahko obdelali podrobneje, zato se zavedamo pomanjkljivosti pri obravnavanju posameznih vprašanj. Želeli smo predvsem opozoriti na posamezna teoretična spoznanja s področja logike in psihologije mišljenja in jih aplicirati na praktično kriminalistično dejavnost.

Nedvomno je še mnogo vprašanj odprtih in spornih in bo treba odgovore še iskati in preverjati. Povsem neraziskano je področje praktične uporabe logičnih metod pri preiskovanju kaznivih dejanj. Prav tako bo potrebno več pozornosti nameniti logičnim napakam in ugotavljanju njihovega pomena za razreševanje kriminalistične naloge v celoti in za opravljanje posameznih preiskovalnih ali operativnih dejanj. Kazalo bi raziskati vlogo logičnega mišljenja pri opravljanju razgovorov z osumljenim ali pričom, izvajanju ogleda ali hišne preiskave, sestavljanju verzij (empirični pristop), načrtovanju preiskovanj, miselnem modeliranju, pa tudi pri sestavljanju zapisnikov, uradnih zaznamkov in drugih pisnih aktov.

V kriminalistični in sodni praksi je dosti primerov različnega sklepanja in utemeljevanja posameznih sklepov s strani obtožbe in obrambe, pri čemer se vsi sklicujejo na »logičnost« svojih in »nelogičnost« nasprotnikovih trditev. Takšne primere bi bilo treba zbirati in jih posredovati v didaktične namene študentom in drugim delavcem s tega področja. Modalna logika je skoraj pozabljena, verjetnostna pa še ni pritegnila pozornosti kriminalističnih strokovnjakov. Velike možnosti uporabe se kažejo tudi pri matematični in kibernetični logiki. Problemov in tem za proučevanje je torej dovolj, naš prispevek je bil le skromen pregled posameznih vprašanj in spodbuda za nadaljnje obravnavanje navedene problematike.

LITERATURA

1. Belkin, R. S.: **Ne prestupi čertu**. Sovetskaia Ros-sija, Moskva, 1979.
2. Belkin, R. S.: **Leninskaja teorija otraženija i metodologičeskie problemy sovetskoj kriminalistiki**. VŠ MVD SSSR, Moskva, 1970.
3. Belkin, R. S.: **Sobiranie, issledovanie i ocenka dokazatelstv**, Nauka, Moskva, 1966.
4. Belkin, R. S. in Vinberg, A. I.: **Kriminalistika i dokazyvanie**. Juridičeskaja literatura, Moskva, 1969.
5. De Bono, E.: **Practical thinking**. Penguin Books, 1983.
6. Doyle, C.: **Študija v škrlatnem**, DZS, Ljubljana, 1963.
7. Eisman, A. A.: **Logika dokazivanja**, Juridičeskaja literatura, Moskva, 1971.
8. Friškovec, F.: **Osnove logike**, DDU Univerzum, Ljubljana, 1980.
9. Granat, N. L.: **Harakteristika sledstvennyh zadač i psihologičeskie mehanizmi ih rešenija**. kand. disert. Moskva, 1973.
10. Ilić, M.: **Logičke osnove teorije verovatnoče**, Inštitut društvenih nauka, Beograd, 1962.
11. Jakubovič, N. A.: **Obščie problemy kriminalističeskoj taktiki**. v knj. **Sovetskaia kriminalistika**, Juridičeskaja literatura, Moskva, 1978.
12. Konovalova, V. E.: **Problemy logiki i psihologii v sledstvennoj taktike**. MVD SSSR, Kiev, 1970.
13. Kudrjavcev, V. N.: **Teoretičeskie osnovy kvalifikacii prestuplenij**, cit. po: Jakubovič, A. N.: **Teoretičeskie osnovy predvaritelnogo sledstvia**, Moskva, 1971.
14. Lichem, A.: **Kriminalistična policija**. prevod RSNZ, Lykam, Graz, 1935.
15. Luzgin, I. M.: **Rassledovanie kak process poznanja**, VŠ MVD SSSR, Moskva, 1969.
16. Magulski, R.: **Fallbeurteilung, Fallbearbeitung und kriminalistisches Denken**, Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1982.
17. Novoselac, M.: **Logičke pogreške u krivičnom postupku**. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd, 1971, št. 2.
18. Pečjak, V.: **Psihologija spoznavanja**, DZS, Ljubljana, 1977.
19. Pfister, W.: **Zum kriminalistisches Denkprozess**. **Kriminalistik**, Hamburg, 1980, št. 9, s. 385—389 in št. 10, s. 437—440.
20. Peščak, J.: **Sledstvennye versii**. Progres, Moskva, 1976.
21. Petrovič, G.: **Logika**. Školska knjiga, Zagreb, 1984.
22. Polevoj, N. S.: **Kriminalističeskaja kibernetika**, I. M. U. Moskva, 1982.
23. Ratinov, A. R.: **Sudebnaja psihologija dlja sledovateljev**. VŠM SSSR, Moskva, 1967.
24. Thouless, R.: **Prava in kriva pota mišljenja**, DDU, Ljubljana, 1973.
25. Vasilev, A. N.: **Sledstvennaja taktika**. Juridičeskaja literatura, Moskva, 1976.
26. Vinacke, W. E.: **The Psychology of thinking**, McGraw-Hill Book Comp. Inc. New York, 1952.
27. Vodinelić, V.: **Logička forma verzija. Naša zakonitost**, Zagreb, 1985, št. 3, s. 211—225.
28. Vodinelić, V.: **Uviđaj i planiranje verzija. Naša zakonitost**, Zagreb, 1982, št. 11.
29. Walder, H.: **Kriminalistisches Denken**, Kriminalistik Verlag, Hamburg, 1975.
30. Zupančič, B.: **Funkcija kontradiktornosti v kazenskem postopku**, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana, 1980, št. 4.

UDC 343.98+162

Criminal Investigation and Logical Thinking

Maver Darko, L. L. M., Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Along with perception and creative thinking it is logical thinking which has a particularly important role in criminal investigation. Rules of logic and methods of induction, deduction, analogy, analysis and synthesis, hypothesis, and other forms of logical thinking are applied at all stages of investigation, although one form of logical thinking may have, in some instances, priority over the others

At the initial stages of investigation it is »heuristic« logic, oriented towards the search for evidence, that is important, while at the sentencing it is the »logic of evidence« that predominates, as it is a matter of assessing and using collected facts. Crime

investigator must know the rules of logic and errors of logic in order to recognize more easily other people's erroneous thinking and thereby avoid their own mistakes in reasoning.

Erroneous thinking is the result of ignorance and violation of rules of logic as well as the consequence of various psychological factors which affect thinking and reasoning. In future, more attention should be devoted to the empirical verification of theoretical findings on the significance of logic when it comes to the establishing the truth in criminal procedure.